

persbericht

Burgers steunen het principe van eigen verantwoordelijkheid, maar zijn terughoudend over de praktijk

Inlichtingen bij

Dr. Vic Veldheer
v.veldheer@scp.nl
T 070-3407414
(vanaf 15/12/12 niet meer werkzaam bij SCP)

Dr. Cok Vrooman
c.vrooman@scp.nl
T 070-3407846

Sociaal en Cultureel Rapport 2012

Den Haag, 29 november 2012

- Er is in het beleid van de laatste jaren sprake van een *nieuw verantwoordelijkheidsmodel*: de burger moet meer zaken zelf regelen, maar de overheid houdt de regie.
- Van de *Nederlandse bevolking* vindt 57% dat mensen in het algemeen meer eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Men verwacht hier meer keuzevrijheid van, meer betrokkenheid van burgers en goedkopere dienstverlening. 16% van de burgers is bang dat meer eigen verantwoordelijkheid leidt tot grotere maatschappelijke ongelijkheid.
- De verantwoordelijkheid van de overheid voor de *opvoeding van kinderen* is sinds de jaren negentig toegenomen. Burgers vinden dat de overheid zich pas met de opvoeding dient te bemoeien als kinderen gevaar lopen of zelf een gevaar vormen voor de samenleving.
- De overheid ziet *studeren* steeds meer als een investering van mensen in hun eigen toekomst waarvoor ze hogere eigen bijdragen passend vindt. Burgers voelen weinig voor meer eigen financiële verantwoordelijkheid van de student. Wel is er steun voor de koppeling van financiële bijdragen aan studieprestaties.
- Door de invoering van marktwerking in de *kinderopvang* zouden ouders meer controle over de kwaliteit hebben moeten krijgen. In de praktijk is de kwaliteit van kinderopvang niet gestegen en de positie van ouders niet versterkt.
- De overheid verwacht van *uitkeringsgerechtigden* meer inspanningen om betaald werk te vinden en te houden. Burgers zijn het hier meestal mee eens.
- Een eerdere inperking van de Algemene *Nabestaandenwet* maakte mensen zelf meer verantwoordelijk voor het inkomen als de partner overlijdt. Dit heeft niet geleid tot meer armoede onder nabestaanden.
- Werknemers zijn tegenwoordig zelf verantwoordelijk voor het eerder *stoppen met werken*, maar zij treffen daar nog weinig maatregelen voor.
- Mensen wensen een grote overheidsverantwoordelijkheid voor kwaliteit en toegankelijkheid van de *zorg*. Wel vindt bijna de helft van de bevolking het acceptabel om een grotere financiële bijdrage te vragen van mensen die ongezond leven. Ook vindt een op de drie burgers het goed dat een aantal vergoedingen uit het basispakket wordt geschrapt om de kosten te beheersen.

- Bijna de helft van de **woning**eigenaren en ongeveer een derde van de huurders vindt volledige aftrek van de hypotheekrente wenselijk. Driekwart van de burgers ondersteunt gerichte maatregelen als startersleningen en huurtoeslag.
- Van burgers wordt meer verwacht dat ze bijdragen aan een **veilige samenleving**, bijvoorbeeld door te helpen bij het opsporen van daders. Veel burgers voelen zich aangesproken door deze morele oproep, maar ze willen zich wel gesteund weten door de politie.
- **Inburgeraars** moeten zelf gaan regelen hoe zij aan de gestelde eisen voldoen en moeten daarvoor ook zelf de kosten dragen. Vermoedelijk zullen niet alle nieuwkomers op eigen kracht aan de inburgeringsplicht kunnen voldoen.
- Driekwart van de bevolking stemt in met bezuinigingen op **kunst en cultuur**, al vindt ruim de helft dat het wat minder zou moeten dan nu gebeurt. De bereidheid om zelf de culturele sector financieel te ondersteunen is gering.
- Dat burgers de **leefbaarheid** van hun buurt meer in eigen hand zouden willen nemen, wordt niet ondersteund door de feiten.

Deze en veel meer resultaten over specifieke beleidsterreinen zijn te vinden in dit Sociaal en Cultureel Rapport 2012, dat donderdag 29 november verschijnt onder de titel **'Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?'**. In dit rapport, onder redactie van dr. V. Veldheer, dr. Jedid-Jah Jonker, dr. Lonneke van Noije en dr. Cok Vrooman, schetst het SCP hoe de eigen verantwoordelijkheid in de afgelopen twee decennia is vormgegeven, onder welke voorwaarden dit door de bevolking wordt omarmd en of de hooggespannen verwachtingen van beleidsmakers worden ingelost.

De samenleving en overheid kijken mee over de schouder van de ouder

Van oudsher stelt de Nederlandse overheid zich terughoudend op als het gaat om het opvoeden van kinderen. Vanaf begin jaren negentig ziet de overheid een grotere rol voor zichzelf weggelegd. Zo is er meer aandacht voor preventieve opvoedingsondersteuning, voor vroegsignalering, screening en risicotaxatie. Ook de bereidheid om preventief in te grijpen in gezinssituaties neemt toe. De Nederlandse burgers vinden dat de overheid elke ouder vrijwillige opvoedingsondersteuning moet aanbieden. Verplichte hulp bij de opvoeding vindt echter weinig weerklank, behalve wanneer kinderen problemen hebben of veroorzaken. Er is vooral steun voor ingrijpen wanneer de omgeving last heeft van de jeugdigen.

Grotere verantwoordelijkheid voor ouders en studenten

In het funderend onderwijs stelt de overheid ouders meer verantwoordelijk voor het leerproces van hun kinderen thuis. Dit moet leiden tot betere leerprestaties en minder schooluitval. De overheid roept ouders ook op om het gezag van de school en de leraar te ondersteunen. In de praktijk zullen echter niet alle ouders in staat zijn de gewenste bijdrage aan het onderwijs van hun kind te leveren. In het hoger onderwijs is de eigen verantwoordelijkheid van studenten in financiële zin de afgelopen decennia aanzienlijk toegenomen. Het collegegeld ging omhoog, de studiefinanciering werd versoerd, en de aanspraken op het volgen van hoger onderwijs werden ingeperkt. De overheid ziet studeren steeds meer als een investering die loont, en vindt het vragen van hogere eigen bijdragen daarom passend.

Kinderopvang geen markt van calculerende burgers

De invoering van marktwerking in de kinderopvang heeft niet geleid tot verbetering van de kwaliteit. Ouders blijken zich nauwelijks als berekenende consument te kunnen gedragen. De rol van de overheid in de bekostiging van kinderopvang zou volgens de bevolking, de gebruikers van kinderopvang uitgezonderd, minder groot mogen zijn. Burgers denken dat ouders ongeveer de

helpt van de opvangkosten dragen. In 2011 was hun werkelijke aandeel veel lager (27%). Ook gebruikers van kinderopvang denken dat ze meer betalen dan ze werkelijk doen. Ze wensen een kleiner aandeel in de kosten, maar het gewenste deel (ruim 40%) is veel groter dan ze nu in werkelijkheid betalen. Gratis kinderopvang blijkt nauwelijks een wens, zelfs niet van gebruikers.

Steun bevolking voor meer plichten werklozen

Vanaf de jaren negentig nam de overheid meer verantwoordelijkheid voor het toerusten van werklozen voor de arbeidsmarkt. De laatste jaren moeten uitkeringsontvangers zelf echter meer doen om werk te vinden, en controleert de overheid dit meer. Ook burgers zijn strenger gaan denken over bijvoorbeeld de toepassing van de sollicitatieplicht voor ouderen en alleenstaanden met jonge kinderen. Op de vraag of uitkeringsgerechtigden werk onder hun niveau moeten aanvaarden geven burgers echter geen strengere antwoorden dan vroeger. In het algemeen is de bevolking voorstander van meer nadruk op de plichten die tegenover de uitkeringsrechten staan.

Het gedrag van werklozen en werkenden is de afgelopen decennia deels al veranderd in de richting die de overheid wenst. We zien een duidelijke stijging van de sollicitatie-activiteiten van mensen met een WW-uitkering. De overheid wil ook dat werknemers hun vaardigheden op peil houden om werkloosheid te voorkomen, **maar controleert deze 'employability' in de praktijk nauwelijks**. Deelname aan scholing door werkenden nam in de jaren negentig wel toe, maar stagneert de laatste tijd.

Minder rechten voor nabestaanden en vroeg-gepensioneerden

Een groot deel van de bevolking vindt dat mensen zelf moeten zorgen voor inkomen na het overlijden van hun partner, door te werken of eventueel via een particuliere verzekering. Wel meent ruim de helft dat de overheid moet bijspringen als een nabestaande desondanks onvoldoende inkomen heeft. In het regeerakkoord is afgesproken dat de nabestaandenuitkering teruggebracht zal worden tot een jaar. De eerdere inperking van rechten in 1996 blijkt niet tot negatieve resultaten te hebben geleid. De arbeidsparticipatie is ook onder nabestaanden gestegen, en mede hierdoor is de armoede onder nabestaanden niet groter geworden.

De overheid heeft ook de mogelijkheid tot vervroegde uittrekking in de afgelopen jaren steeds meer ingeperkt. Werknemers zijn daardoor nu zelf verantwoordelijk voor eventueel eerder stoppen met werken. Ze treffen daartoe echter nog maar weinig maatregelen.

Verschuivende verantwoordelijkheden in de zorg

Met de leefstijl van burgers nam de overheidsbemoediging lange tijd toe, maar de laatste jaren zien we dat hun eigen verantwoordelijkheid voorop wordt gesteld. Veel burgers delen die mening: 48% vindt het acceptabel om mensen die ongezond leven daar zelf financieel verantwoordelijk voor te stellen. Unanieme steun voor deze opvatting is er echter niet; velen (35%) stellen zich neutraal op. Een te grote overheidsbemoediging met de eigen leefstijl wenst men dan ook niet. De voorstanders van het dragen van financiële verantwoordelijkheid voor het ongezonde gedrag, hebben liever dat de ziektekostenverzekering de mogelijkheid krijgt om te controleren of mensen gezond leven dan dat de overheid die mogelijkheid krijgt.

Voor de langdurige zorg heeft de overheid altijd veel verantwoordelijkheid gedragen. Recent is de overheid op specifieke onderdelen echter steeds meer van burgers gaan vragen. Zo worden burgers geacht om hun eigen sociale netwerk meer in te schakelen bij chronische ziekte of beperkingen. Burgers zijn het daar

gedeeltelijk mee eens (37%). Twee derde van de bevolking is van mening dat de overheid een taak heeft bij het financieren van de huishoudelijke hulp voor zieken. Ook is een ruime meerderheid (63%) het eens met de stelling dat mensen die recht hebben op zorg, die zorg zelf kunnen regelen en daar ook geld voor kunnen krijgen.

Slechts een derde van bevolking steunt de gedachte dat de overheid een aantal vergoedingen uit het basispakket schrappt om de kosten van zorg in de hand te houden. Mensen met een slechte gezondheid en laagopgeleiden steunen de pakketingreep veel minder, hoger opgeleiden en gezonde mensen juist meer.

Wonen: van keuzevrijheid naar kostenbeheersing

In de periode 1990 -2012 bepleitte de overheid meer zeggenschap voor de woonconsument, vooral over woonkwaliteit. Dit kreeg vorm in een vereenvoudigd welstandstoezicht, in een marktgerichte verdeling van woonruimte en in particulier opdrachtgeverschap. Plichten waren er alleen in morele zin: de burger moest zich willen inzetten voor de eigen buurt en zich organiseren in bewoners- en woonconsumentenorganisaties.

Om het eigenwoningbezit te bevorderen, werden wisselende argumenten aangedragen: zeggenschap over de woning, verantwoordelijkheid voor de buurt en de opbouw van vermogen voor pensioen en zorg.

Het 'scheef wonen' van huurders werd eerst bestreden door stringente woningtoewijzing. Na 2000 werden keuzevrijheid en inkomensmenging binnen buurten belangrijker geacht dan de kosten van scheef wonende huurders. De laatste jaren staat kostenbeheersing echter opnieuw voorop. Inkomensafhankelijke huurverhogingen en een reductie van de hypotheekrenteaftrek staan in het regeerakkoord. Bijna de helft van de woningeigenaren en ongeveer een derde van de huurders vinden volledige aftrek nog wenselijk. Driekwart van de burgers is voor meer gerichte steun in de vorm van startersleningen en huurtoeslag.

Coproductie veiligheid

Sinds halverwege jaren tachtig draait de criminaliteitsbestrijding niet meer alleen om het strafrecht. De huidige veiligheidszorg richt zich ook op de aanpak van overlast en gevoelens van onveiligheid. Hiermee breidde de gewenste rol van burgers zich uit van het voorkomen van eigen slachtofferschap naar buurtpreventie en opsporing.

Burgers zeggen zich in principe goed te kunnen vinden in de praktische en morele taak die hun is toebedeeld. Praktische instrumenten als Meld Misdaad Anoniem en Burgernet lijken aardig aan te slaan. Mensen willen doorgaans wel in actie komen, maar de directe confrontatie laat men graag over aan de politie. Uit ons onderzoek komt de steun van politie en medeburgers naar voren als de belangrijkste voorwaarde voor actiebereidheid.

Het verlangen naar veiligheid en de sterke hand van de overheid is onverminderd groot. In het geval van slachtoffers en jongeren trekt ze deze zelfs naar zich toe. Bovendien schrijft de overheid voor hoe de burger zijn verantwoordelijkheid hoort te nemen, op basis van gedeeld veronderstelde normen en waarden.

Inburgeraars moeten het vooral zelf doen

Tussen 1998 en 2007 was de Wet inburgering nieuwkomers (Win) van kracht die in 2007 werd opgevolgd door de Wet inburgering (Wi). Inburgeraars werden zelf verantwoordelijk voor de wijze waarop zij hun examen zouden halen en dienden de kosten daarvan zelf te dragen. Vanwege achterblijvende resultaten werd na een jaar het zogenoemde Deltaplan in het leven geroepen dat de uitgangspunten van de eigen verantwoordelijkheid voor een belangrijk deel weer terugdraaide. De herziene wet die in 2013 van kracht moet worden, trekt de lijnen van de Wi weer

door: de overheid trekt zich in belangrijke mate terug, inburgeraars bepalen zelf op welke wijze zij aan de gestelde eisen gaan voldoen en gaan zelf de kosten betalen. De doelgroep van de inburgering is verkleind: alleen nieuwkomers zijn inburgeringsplichtig.

Onder deskundigen is brede overeenstemming dat nieuwkomers zelf verantwoordelijk zijn voor hun inburgering. Wel wordt gewezen op de slechte financiële positie van veel nieuwkomers en op het ontbreken van kennis over de Nederlandse samenleving. Daardoor kunnen vermoedelijk niet alle nieuwkomers op eigen kracht aan de inburgeringsplicht voldoen.

De burger als consument van kunst en cultuur

De overheid beschouwt de kunst en de cultuur steeds minder als haar directe verantwoordelijkheid. In plaats daarvan wint het marktdenken terrein, met voor culturele instellingen het model van het cultureel ondernemerschap en voor de individuele burger het model van de consumentensoevereiniteit.

De collectieve verantwoordelijkheid krijgt nog op twee manieren vorm: door via cultuureducatie interesse voor kunsten te ontwikkelen en door de kwaliteit en de pluriformiteit van het culturele aanbod bevorderen. Of men in de vrije tijd ook daadwerkelijk dat culturele aanbod benut is aan de soevereine consument.

Dit lijkt wellicht heel gewoon, maar het is nog maar een halve eeuw geleden dat de overheid zich nadrukkelijk met de vrijetijdsbesteding van de burgers bemoeide. De huidige liberale benadering van cultuur ondervindt brede steun van de bevolking. Driekwart stemt in met bezuinigingen op kunst en cultuur, al vindt ruim de helft van deze groep dat er minder bezuinigd zou moeten worden. De bereidheid van burgers om de culturele sector zelf financieel te ondersteunen is echter gering. Natuur, dieren en vooral medisch onderzoek zijn als doel eerder favoriet.

Buurtparticipatie

Burgers worden geacht zelf initiatieven te ontplooien als het om hun buurt gaat. Redenen hiervoor zijn: verkleining van de kloof tussen overheid en burgers; bevordering van de zelfstandigheid en zelfredzaamheid; vergroting van de sociale cohesie; bezuinigingen. Veel gemeenten werken inmiddels met dorps- of wijkraden en naar schatting iets meer dan de helft heeft (beperkte) buurtbudgetten, bewonersbudgetten of dorpsbegrotingen. Groepen bewoners nemen soms ook verantwoordelijkheid voor het groenonderhoud, de speelvoorzieningen en soms zelfs de (verkeers)veiligheid in hun buurt.

Toch blijkt dat burgers de leefbaarheid van hun buurt niet nog meer in eigen hand willen nemen. Ook de daadwerkelijke inspanningen die bewoners rapporteren, namen niet toe. Verder bleek uit onderzoek onder dorpsbewoners, dat zij minder geneigd zijn zich in te zetten naarmate zij de leefbaarheid van hun dorp minder hoog waarderen.

Praktische uitvoering eigen verantwoordelijkheid minder vanzelfsprekend

Burgers schrijven de overheid veel verantwoordelijkheid toe, maar staan tegelijkertijd positief tegenover het principe van eigen verantwoordelijkheid. 57% vindt dat mensen meer zelf verantwoordelijkheid moeten nemen en minder moeten rekenen op overheidsvoorzieningen (16% is het hiermee niet eens, 26% is neutraal). Minder positief is men echter als het de overheid zelf is die streeft naar 'meer eigen verantwoordelijkheid van de burgers', en ronduit kritisch is men over de uitvoering daarvan op diverse terreinen. Dan zien burgers naast voordelen van eigen verantwoordelijkheid vooral ook nadelen.

Als voordelen van meer eigen verantwoordelijkheid noemen burgers meer keuzevrijheid en inspraak en minder overheidsbemoeienis, minder bureaucratie en minder kosten. Positief vinden ze ook dat mensen zich meer bewust zijn van de keuzes die ze maken en zich sterker betrokken voelen.

Het belangrijkste negatieve gevolg is volgens burgers dat vooral zwakkeren de dupe worden. Juist zij hebben de overheid vaak nodig en kunnen minder goed voor zichzelf opkomen. **Burgers zijn ook bang dat het een 'chaos' kan worden** als burgers het onderling eens moeten zien te worden over collectieve voorzieningen.

Persbericht

Naar een nieuw verantwoordelijkheidsmodel

Het *Sociaal en Cultureel Rapport 2012* laat zien dat op veel beleidsterreinen de eigen verantwoordelijkheid van de burger de afgelopen jaren toenam. In bijna de helft van de gevallen gebeurt dit volgens een bepaald patroon, dat de kiem in zich draagt van een nieuw verantwoordelijkheidsmodel. **In dit model van 'responsabele burgers onder regie van de overheid'** worden klassieke liberale en sociaaldemocratische ideeën gecombineerd. Mensen moeten zoveel mogelijk zelf zorgen voor het realiseren van hun eigen leefomstandigheden; er kan minder vaak worden aangeklopt bij de overheid. Tegelijk bepaalt de overheid nog steeds wat er in het algemeen belang moet gebeuren, schrijft zij voor wat burgers daartoe moeten doen en grijpt ze bij ongewenste resultaten in.

SCP-publicatie 2012/31, *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?*, onder redactie van Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije en Cok Vrooman, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, november 2012, ISBN 978 90 377 0533 1, **prijs € 23,50**. De publicatie is verkrijgbaar bij de (internet-)boekhandel of te bestellen/ downloaden via de website: www.scp.nl

Voor meer informatie over de inhoud van deze publicatie: Vic Veldheer, e-mail: v.veldheer@scp.nl, telefoon: 070-340 7414, of Cok Vrooman, e-mail: c.vrooman@scp.nl, telefoon: 070-340 7846. Voor algemene vragen: Irma Schenk, e-mail: i.schenk@scp.nl, telefoon: 070-340 5605.